

Botos József – Botos Katalin

A kötelező nyugdíjrendszer reformjának egy lehetséges megoldása: pontrendszer és demográfia

ÖSSZEFOGLALÓ: A nyugdíjrendszer hosszabb távra tekintve reformra szorul. A következőkben a pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer egy olyan válfajára teszünk javaslatot, amely hozzájárulhat a távlati finanszírozási problémák megoldásához. A rendszer lényege, hogy a biztosított idő alatt összegyűjtött pontok, a mindenkori átlagbér és a várható átlagos élettartam képezik a nyugdíj megállapításának alapját. A pontrendszerben egyértelműen meghatározható: mennyit fizettem az előző generáció nyugdíjának biztosítására, és mennyi nyugdíjra számíthatok ezért majd magam, figyelembe véve a gyermekvállalást és -nevelést, annak pénzügyi és időbeli egyéni ráfordításait is. A rendszer fenntarthatóságához legalább egy járulékfizető polgárt kell a jelenleg aktívaknak nyugdíjas korukra maguk mögé állítani. Szükség van olyan kedvezmények beépítésére is, amelyek a gyermekvállalás idején könnyítik a gyermekek anyagi terheit. A jelenlegi gyermektámogatási rendszer a gyermeknevelés becsült költségeinek csak kisebb részét fedezi. Az így kialakuló nyugdíjak azonban csak szerény ellátást fognak biztosítani. Az önkéntes „második pillérre” tehát a továbbiakban is égető szükség lesz.

KULCSSZAVAK: nyugdíjrendszer, társadalombiztosítás, pontrendszer, gyermekvállalás, demográfia

JEL-kód: J00, J12, J13, J14

A nyugdíjrendszer hosszabb távra tekintve reformra szorul. Ezt a tényt már több évtizede felismerték a hazai szakemberek. A rendszerváltás után ennek a jegyében történtek változások a társadalombiztosításban. [Botos József (1999); Prónay Borbála (2011); Gerencsér László (2010)]

Rövidesen kiderült, hogy ezek a kísérletek nem hozták meg a várt eredményt. A társadalombiztosítási (tb-) önkormányzatok kialakítása kudarcnak bizonyult. Rendkívül sok költséggel járt és semmi érdemi javulást nem hozott. A két pénztár 1998 után vissza is került a kormányzat irányítása alá. Az 1993-ban elfogadott törvény alapján létrehozott önkéntes biztosítópénztárak rendszere ugyan ma is működik, de nem érte el korántsem azt a fejlettségi szintet,

amely mellett az egyre idősödő lakosság kiegészítő nyugdíjforrásának lenne tekinthető. (Már előljáróban leszögezzük: minden módon támogatni kell ezek további fejlődését!) A nemzetközi intézmények (IMF, WB) által szorgalmazott nagyobb lélegzetű további reform a kötelező *magánnyugdíjpénztárak létrehozása* volt.

REFORMKÉNYYSZER

Botos József, a Pénztártanács akkori elnöke, ennek a rendszernek már az előmunkálatai alkalmával kifejtette ellenvéleményét: célszerűtlennek tartotta a konstrukciót. Más közgazdászok is hasonlóan vélekedtek, így blogbejegyzésének

tanúsága szerint például *Kopátsy Sándor*. De a tudományos élet egyik legtekintélyesebb szakértője, *Augusztinovics Mária* sem tartozott a magánnyugdíjpénztár hívei közé. A nemzetközi szakmai közvéleményben is voltak kritikus hangok. *Nicholas Barr* (2003) angol nyugdíjbiztosítási szakember például felhívta a figyelmet egy OECD-tanulmányban arra, hogy érett nyugdíjrendszereknél az átállás a felosztó-kirovó rendszerről a tőkefedezeti rendszerekre jelentős terhet ró az adott gazdaság költségvetésére. Ennek a kérdésnek a mérlegelését azonban a döntéshozók nálunk figyelmen kívül hagyták. Mivel az idézett nemzetközi szervezetek tekintélye döntő volt, a magyar gazdaságvezetés belevágott a második kötelező pillér létrehozásába. Egyébként ehhez fűződtek a pénzügyi szféra érdekei is. A bevezetés óta eltelt 10 esztendőben számos kritika fogalmazódott meg a rendszer hatékonyságával kapcsolatosan. (Schlett A., 2008) A rendszer működtetése igen költséges, e felett érdemi kontrollt gyakorolni a befizetők nemigen tudtak. Működését erősen megrázta a 2008–2009-es pénzügyi válság, és az éppen már nyugdíjba menőknek nincs biztosíték még az állami nyugdíj szintjének elérésére sem.

Ma már a szakértők többsége is belátja, hogy ez a nagy váltás nemzetgazdasági szinten *nem teremtett nettó nemzeti vagyont*, hiszen a magánvagyonok képződéséhez *a költségvetésnek kellett eladósodnia*. A magánvagyonok forrása közadósság volt(!).

Elképzelhető természetesen, hogy nem következnek be ilyen helyzet akkor, ha a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer támogatására átutalt összegeknek „helyet csinálnak” a költségvetés kiadásai között, más tételek csökkentésével. Avagy a bevételek növekedése következtében nem sodródik deficitbe a költségvetés. Csak hogy a költségvetés sajnálatos módon – a nyugdíjátutalásoktól függetlenül is – jelentős mértékben hiányos volt az elmúlt években, egészen napjainkig. Elkerülhetetlen volt tehát az állam-

háztartás további eladósodása. *Ezért felvetődött a rendszer parametrikus és paradigmaticus további reformjának szükségessége*. (NYIKA, 2009) (Parametrikus reformnak nevezzük azokat a kisebb változtatásokat, amelyek nem érintik a rendszer működésének alapját, például a nyugdíjkorhatár kitolása. Paradigmatikus reform esetén a működtetés elvén változtatunk. Példa volt erre a részleges áttérés a tőkefedezeti rendszerre, de ilyen a jelen cikkben javasolt megoldás, a pontrendszeres nyugdíj is.)

Számos magyar közgazdászt idézhetünk, aki a nyugdíjreformmal foglalkozott. A teljesség igénye nélkül sorolva néhányat: *Augusztinovics Mária* (2007/1, /2), *Simonovits András* (2009), *Pulai Gyula* (2010), *Gál Iván Róbert* (2003), *Kun János* (2010). A nemzetközi irodalom is hatalmas. (OECD, 2003; Burgert, 2011) A Nyugdíj- és Időskori Kerek Asztal (NYIKA, 2009) keretében a Gyurcsány-kormány felkérésére folytak elemző munkák, de azon kívül is találkozunk átfogó elemzésekkel. (Botos J. – Botos K., 2009; 2010; Botos K., 2010). A munkák egy része a reform továbbvitelét szorgalmazta (Holtzer P., 2010), míg mások csak annak hangsúlyozásáig jutottak el, hogy a demográfiai folyamatok miatt feltétlenül szükség van változtatásra. (Kovács E., 2010)

A magán-nyugdíjpénztári reform továbbfejlesztésének egyik iránya a pénztár magánkézbe adása lett volna. Ezt a Bajnai-kormány ideje alatt azonban nem sikerült az előterjesztőknek a parlamenttel elfogadtatniuk. Ennek a reformjavaslatnak alapvető törekvése az volt, hogy nyissuk meg a pénztárak előtt a külföldi befektetések lehetőségét. (Holtzer P., 2010) A pénztárak korábban is szorgalmazták a befektetési politika liberalizálását, hiszen az állampapírokba történő befektetés nem hoz túl sokat. A gondolat nyilvánvaló alapja, hogy a fejlődő világ fiatalabb korösszetétele és növekedési dinamizmusa miatt olyan befektetési lehetőségeket kínál, amelyek a magyar nyugdíjpénztárak számára kedvezőek, s így a tagok nyugdíja sok-

kal inkább biztosítottnak látszik, mint ha alapvetően csak belföldi befektetésekben gondolkodhatnak. Akik ezt az érvelést a magukévá tették, aligha gondoltak arra, milyen kedvezőtlen makroökonómiai következményekkel jár egy tőkehiányos és fizetésimérleg-gondokkal küzdő országban az ilyesfajta tőke kivitel. Az ugyan igaz, hogy egy ilyesfajta magánbiztosítás kevésbé függene attól, milyen gazdaságpolitikát folytat itthon a kormány (Holtzer Péter érvelése), de az ország gazdaságpolitikája egyáltalán nem lehetne független a nyugdíjalapok politikájától. Elég, ha csak az árfolyamra gyakorolt nyomásra gondolunk. Az egyébként a gazdaságban amúgy is meglévő tőkehiányról nem is beszélve. Kénytelen lenne tehát a gazdasági vezetés (mindenek előtt a jegybank) lépéseket tenni az árfolyam védelmében – amíg devizatartalékokkal bírja –, majd az árfolyamesés hatására növekvő inflációt kellene szigorú restrikcióval semlegesítenie.

Ennek a kérdésnek látszatra most nincs aktualitása, hiszen a magán-nyugdíjpénztári rendszer minimálisra zsugorodott. De ha arra gondolunk, hogy az önkéntes pénztári rendszerek befektetési politikájában is felvetődhetnek ilyen szabályozáslazítási kísérletek, jobb leszögezni már most az álláspontunkat. *Nem javasoljuk!*

Ha belátjuk, hogy az érett felosztó-kirovó rendszer részleges átállítása is a kötelező tőkefedezeti rendszerre (tehát a magánnyugdíjpénztárak bevezetése) olyan költségvetési terheket rótt a magyar államháztartásra, amelyet az a jelen gazdasági körülmények között nem volt képes vállalni, érthető a 2010 decemberében kezdeményezett változás. A nyugdíjrendszer miatt keletkező tényleges hiányokat nem sikerült az EU-szabályozás alól kivonni, noha ezt a kérést 9, többségében kelet-európai ország támogatta. Így, még ha a költségvetési hiány a tőkepiacról ugyan finanszírozható is, – igaz, „jó áron” –, az EU-s szabályozás mindenképpen kényszerít a deficit csökkentésére. Sőt, maguk a pénzügyi piacok is efelé terelnek, hi-

szen olyan adósságminősítési kategóriába sorolták a válság miatt nehéz helyzetbe került hazánkat, hogy nem engedhetjük meg magunknak a deficitmutatók és az adósságarány 2010-es szinten való fenntartását. Csökkentenünk kell azt, minden lehetséges módon. Megjegyzendő: a piacok azt kívánják látni, hogy a kiigazítás nem egyszeri lépést jelent, hanem tartós megoldást hoz. Azt természetesen mindenki tudja, hogy az állami nyugdíjrendszerbe történő tömeges visszalépés, amelyre a decemberben meghozott törvények értelmében sor került, még nem jelent fenntarthatóságot biztosító érdemi reformot. Arra éppen ez után kell sort keríteni. Noha tény, a kormányzat az „államosítással” legalább annyit biztosított, hogy a nyugdíjba menők nyugdíjának értéke nem lesz alacsonyabb, mint amennyi az állami rendszerben lett volna, hiszen annak szabályai szerint alakul majd. Viszont éppen ezek a szabályok nem maradhatnak hosszú távon változatlanok. A jelen rendszer ugyanis – ha lényegi változások nem történnek – a demográfiai folyamatok következtében bizonyosan finanszírozhatatlanná válik az évszázad közepére.

A NYIKA szakértői munkái erre világosan rámutattak. 2009-es jelentésük kiemelten hangsúlyozta: ők csak a lehetséges modellek technikai bemutatására vállalkoznak. A döntés a politikusok felelőssége. Felelős kormányzati erőknél kell tehát mindenképpen meghozniuk, mégpedig haladéktalanul a szükséges politikai döntéseket. Azért nem halogatható tovább a döntés, mert a demográfiai folyamatok tehetetlenségi ereje nagy. Ha most nem hozzuk meg az elkerülhetetlen paradigmatis reformokat, akkor súlyosan veszélyeztetjük az utánunk következő generációk egzisztenciáját. Olyan terheket rórnánk a mai fiatalok – a holnap közepkorúak – vállára, amelyek versenyképtelenné teszik őket, s kielezik a generációk közötti feszültségeket. A reformok kifutásának – különösen, ha demográfiai folyamatokkal van összefüggésben – kellő időt kell biztosítani. A társadalombiztosí-

tás egy életre szóló szerződés. Működésének hiteltességét a kellő időhorizont biztosításával tudjuk csak garantálni. Arról van szó, hogy választani kell a NYIKA által felvázolt rendszerek közül, sőt újabb variánsokat kell végiggondolni. A szakértők az időskori-kerekasztal munkája során ugyanis nem számoltak a magán-nyugdíjpénztári rendszer megszűnésével, s azzal sem, hogy a demográfiai trend megváltozhat.

Érdeemes leszögezni, hogy a NYIKA variánsai között a legnagyobb támogatást az ügynevezett *pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer* kapta. Ezért (is) látjuk célszerűnek, hogy ezt a változatot vegyük a továbblépés alapjául.

EGYÉNI SZÁMLÁK – PONTRENDSZERREL

A következőkben tehát a pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer egy olyan válfajára teszünk javaslatot, amely hozzájárulhat a távlati finanszírozási problémák megoldásához.

A jelenlegi nyugdíjrendszerben az öregségi nyugdíjon felül sok egyéb, nyugdíjszerű ellátás is van. (Mészáros J., 2005; Gerencsér L., 2010). A ma beszédett járuléknak körülbelül egyharmada arra szolgál, hogy fedezze a rokkantnyugdíjakat és az egyéb nyugdíjszerű ellátásokat, mint például az özvegyi nyugdíjakat, árvaellátást, szülői ellátást stb. Csak a járulék kétharmada az, amely a tényleges öregségi nyugdíjakat fedezi. Célszerű az előbbi kérdéseket elkülönítetten kezelni. Megoldásuk fontos és a nyugdíjrendszerrel is kapcsolatban áll, de nem lehet belegyömöszölni az öregségi nyugdíjrendszerbe az összes szociális problémát. Egyetértünk azzal a törekvéssel, hogy erősítsük meg a nyugdíjrendszerben a biztosítási szemléletet. Figyelmünket ezért a továbbiakban kizárólag az öregséginyugdíj-rendszerre koncentráljuk. Azzal, hogy itt mégis kapcsolatot keresünk a demográfiával, egyáltalán nem mondunk ellent alapvető célunknak. Hiszen éppen arra törekszünk, hogy a rendszer fenn-

tarthatóságát biztosítsuk, ami minden biztosítási megközelítés alapja.

Amit a következőben vázolunk, nem egy munka végeredményét, hanem éppen a kezdetét jelenti. Mivel ezek a gondolatok nem kaptak szerepet a NYIKA modellező munkájában, a koncepciót – elfogadása esetén sürgősen – egy erre képes és alkalmas intézmény körébe kellene utalni, felkérve azt egy többé-kevésbé pontos modell lefuttatására.

Valójában most történné meg a dolgoknak a fejükről a talpára való állítása, vagyis az érdemi munkát lehetővé tevő politikai döntés meghozatala *után* a részletes számítások elvégzése. Azt, hogy a vázolandó koncepciónak létjogosultsága van – s minden bizonnyal megoldást hozhat súlyos problémáinkra –, logikai úton is beláthatjuk a következő eszmefuttatások alapján.

Minden munkaviszonyban álló magyar állampolgárnak 1988 óta egyértelműen, névre szólóan nyilván van tartva a munkaviszonyból eredő jövedelme. (Ami után személyi jövedelemadót és – a jelen elemzésben döntő dolog – *járulékot* fizettek. Nyomon követhető ebből az is, hogy ezen összegnek mekkora hányadát fordították öregségi nyugdíjra. Sőt, 1988 előttről is vannak bizonyos adatok. Amennyiben nem lennének, arra az időszakra vonatkozóan kiegészíthető az adatsor – közelítő számítással – egészen a munkaviszony kezdetéig.)

Semmi akadály nincs tehát annak, hogy minden biztosított kapjon egy ügynevezett *egyéni nyugdíjszámlát*. Ennek nemcsak a tényleges befizetéseket felhalmozó formája, hanem olyan változata is lehetséges, amelyen az adott évben megszerzett és a következőkben bemutatott elvek szerint kiszámított *öregséginyugdíjpontjait tartják nyilván*. Ez az „egyéni számla” képezi az általunk javasolt nyugdíjrendszer alapját. (Borlói Rudolf – Réti János: A pontrendszeres nyugdíjrendszer. In: NYIKA, 2009, 248–266. oldal)

A rendszer lényege, hogy a biztosított idő alatt összegyűjtött pontok, a mindenkorai átlag-

bér és a várható átlagos élettartam képezik a nyugdíj megállapításának alapját.

A pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszerben tökéletesen megvalósul a generációk közötti szolidaritás. A mostani rendszerben a járulékbefizetések a jelenlegi nyugdíjas korosztály járadékának fedezésére szolgálnak. Valójában csak egy biankó jogosultságot jelentenek befizetésem arra, hogy a társadalombiztosítás *valamilyen* nyugdíjat fog számomra biztosítani, amelynek kiszámítása jogszabályváltozásoktól függhet. Ezzel szemben, ha elkötelezzük magunkat a pontrendszer mellett, akkor egyértelműen meghatározható, hogy mennyit fizettem az előző generáció nyugdíjának biztosítására, és mennyi nyugdíjra számíthatok ezért majd magam. *Az általunk javasolt rendszer szerint úgy, hogy figyelembe vennék a gyermekvállalás és -nevelés pénzbeli és időbeli ráfordításait is.* Ez lenne az általunk javasolt eltérés a NYIKA pontrendszeres (Borlói – Réti) koncepciójához képest. Más szóval, a rendszer figyelemmel van arra, hogy állítottam-e a helyembe olyan utódot, aki számomra fizeti majd a járulékot?

Jelenleg a járulékot a bruttó bér százalékában fejezik ki. Ez a járulékmérték a nettó bérre vetítve természetesen lényegesen magasabb.

A javasolt rendszerben a mindenkori nettó nemzetgazdasági átlagbér jelent egy pontot.

Az öregségi nyugdíjra jutó járulék mértéke – a jelenlegi szabályok és járulékmértékek szerint – ennek 37 százaléka, azaz 0,37 pont. (Az öregségi nyugdíjra kifizetett nyugdíjösszeg a teljes ellátásra fordított összegnek 68 százaléka. Vagyis a bruttó bér után fizetett 24+10 százalék=34 százalékos nyugdíjjárulék mértéknek 68 százaléka, 23,1 százalékpont az, ami a tényleges öregségi nyugdíjjárulékot jelenti. A 2009. évi nemzetgazdasági bruttó átlagkereset kerekén 200 ezer forint volt. Az ez után fizetett öregségi nyugdíjjárulék 46 200 forintnak felel meg. Ez az összeg az adott évi 124 000 forintos nettó átlagkereset 37 százaléka.)

Ez a 0,37 pont jelenik meg az átlagkeresetű biztosított nyugdíjszámláján. (Ez az érték a modellezésben lehet ettől eltérő is. A logikai levezetés céljából ebből indulunk ki.)

Minden szolgálati – pontosabban: biztosított – évre egyértelműen és könnyen megállapítható a személyijövedelemadó-bevallás alapján, hogy az egyén nettó bére a nemzetgazdasági átlagbérehez viszonyítva mekkora volt. Ha például annak kétszerese, akkor a nyugdíjszámláján a 0,37 pontnak a kétszerese jelenik meg, vagyis 0,74.

A biztosított időszak minden évre rendelkezésre áll tehát a nyugdíjszámlán egy pontszám, amelyet minden évben az előző évek addig megszerzett pontjaihoz hozzá lehet adni, azaz összesíteni lehet – és kell is –, s ez az összesített pontszám megmutatja, hogy az egyén az addigi biztosított időszaka alatt hány évi nemzetgazdasági átlagbérenek megfelelő járulékösszeget fizetett a nyugdíjalapba.

Amikor nyugdíjba megy az egyén, akkor ezt az összesített pontszámot elosztják az adott életkorban még várható éveinek számával. (A KSH minden évben kimutatja, hogy az adott életkorban mekkora a még várható élettartam.) Az így kapott mutató azt fejezi ki, hogy az egyén nyugdíjként a mindenkori nemzetgazdasági átlagbér mekkora hányadát kapja. Ha például a mutató 0,7, akkor a *mindenkori nemzetgazdasági átlagbér* 70 százalékára jogosult. Vagyis teljes mértékben megvalósul a nyugdíjvalorizáció. Nem kell hozzá kamatlábat keresni, inflációt számolni. Amennyire a bérek tudták azt követni, olymértékben fog az tükröződni a nyugdíjasok jövedelmében is. Az aktív és nyugdíjas jövedelem együtt mozog.

ÁLLÍTS MAGAD HELYETT JÁRULÉKFIZETŐT!

Mit mutat a népességstatisztika?

Jelenleg a 15–49 éves korosztályba tartozó nők megoszlása gyermekszám szerint a következő:

0 gyermek	43 százalék,
1 gyermek	20 százalék,
2 gyermek	25 százalék,
3, illetve több gyermek	12 százalék.

Nem adódik tehát több mint 1,11 gyermek erre a korosztályra! (KSH, 2009) (A 1,34-es KSH által közölt teljes termékenységi arányszám azért magasabb, mert számol a 49 évesnél idősebb nők gyermekeivel is, amit erre a korosztályra vetítenek.)

Ahhoz, hogy ez a mutató elérje a kívánatos kettőt, a következő gyermekszámok szerinti megoszlásra lenne szükség:

0 gyermek	10 százalék,
1 gyermek	10 százalék,
2 gyermek	50 százalék (vagy 60 százalék),
3 és több gyermek	30 százalék (vagy 20 százalék).

Azt kell tehát elérni, hogy a pontszámok rendszer ehhez hasonló arányokra ösztönözön. Ez azért nem látszik teljesen lehetetlennek, mert a magyar családok a felmérések szerint átlagosan *valóban két gyermeket szeretnének vállalni!* Nyilván azonban ehhez megfelelő létbiztonság és komplex anyagi ösztönzés szükséges.

A pontrendszeres nyugdíjrendszer lehetővé tenné akár azt is, hogy a kettőnél több gyermekesek nyugdíjpontszámát *akár megkettőzzük*, a gyermeket nem vagy csak egy gyermeket vállalók pontjainak „terhére”. (Akár már most is lehetséges lenne egy szerényebb, ámde pozitív korrekció a többgyermekes nyugdíjba vonulók számára! Ennek jelzésértéke lenne fontos.)

A rendszer fenntarthatóságához azonban, mint említettük, legalább egy járulékfizető polgárt kell a jelenleg aktívaknak nyugdíjas korukra maguk mögé állítani. Demográfiai szakkifejezéssel élve, a bruttó reprodukciós arányszámnak 2,1 értéket kell elérni. Ez azt jelenti, hogy a mindenkori szülőképes korú nőknek átlagosan 2 gyermeket kell vállalniuk. (Ha figyelembe vesszük a halandósági mutatót is, 2,1-t).

A jelenlegi *teljes termékenységi arányszám* azonban csak 1,34 (a 2009-es statisztikai adatok alapján). Ez azt jelenti, hogy nemzetgazdasági átlagban majd csak 0,67 járulékfizető lép egy nyugdíjba menő helyébe! Ahhoz tehát, hogy a nyugdíjasok megkapják majd nyugdíjukat, azaz a rendszer ne omoljon össze, ne váljon finanszírozhatatlanná, brutális járulékemelésre lenne szükség! Ez azonban nagymértékben rontaná nemzetközi versenyképességünket, és ellentétes lenne a piaci versenyképességet fokozni kívánó kormányzati szándékokkal.

A másik lehetséges megoldás a nyugdíjak egységes csökkentése. Ez azt jelenti, hogy a megszerzett pontszámoknak csak a 67 százalékát lehetne figyelembe venni a nyugdíjak megállapításánál! Más szóval, egyharmaddal kevesebb lenne a nyugdíjra kiosztható összeg!

Ennek az összegnek az elosztását is célszerű egyéenként differenciálni a pontszámok segítségével. Amennyiben a szülőpár két gyermeket felnevel 18 éves koráig, a nyugdíjat az egyéni számlájukon összegyűjtött pontszám alapján számítják ki. A csak egy gyermeket nevelő szülőknél a pontszám 75 százaléka, a gyermeket nem nevelő szülőknél a pontszám 50 százaléka szolgál a nyugdíj-megállapítás alapjául. (Ezek az arányok csak példaszámok, hosszabb időszakonként a reprodukciós rátához igazíthatók.)

A csökkentett pontok többi részét egy nemzeti nyugdíj-kiegyenlítő alapba helyeznék, amelyből a három- vagy több gyermekesek nyugdíjpontjait növelnék, családpolitikai megfontolások jegyében. A felhasználás rendszere társadalompolitikai megfontolásoktól függ. Ésszerű lenne ugyanis egy optimális, két-, háromgyermekes családra való ösztönzést beépíteni a nyugdíjrendszerbe is.

Mi történjék a gyesen, gyeden lévőkkel vagy a főállású anyaságot vállalókkal? Megoldási lehetőség, hogy a mindenkori nemzetgazdasági átlagbér utáni pontszámokat írják jóvá nekik.

A MAI NYUGDÍJASOK HELYZETE

Ami a jelenlegi nyugdíjasokat illeti: mivel a jelenlegi nyugdíjas népesség és a következő néhány évben nyugdíjba menők a társadalombiztosítás felé – úgymond – *már eddig teljesítették az elvárást, hogy maguk helyett egy járulékfizetőt állítsanak*, illetve már felneveltek átlagosan két gyermeket, (hiszen erre a korosztályra átlagosan az volt a jellemző, hogy a valós vagy virtuális szülőpáronként az átlagos gyermekszám körülbelül kettő volt), erre a korosztályra nem szükséges és nem is jogos a járulékfizetéssel szerzett pontok számát differenciálni. Ha tehát az általunk javasolt rendszert 2013-ban már bevezetnék, ezért az 58–62 éves korosztályra a megszerzett „egyéni számlás” nyugdíjpontszám alapján állapítanák meg a nyugdíjat a gyermekpontszám differenciálása nélkül. Meggondolandó azonban, hogy a jelenleg negyven éves kort elért lakosságnál tömegesen már nem várható a rendszer által kívánatosnak tartott gyermekek megszületése és felnevelése. Nem kizárt, de nem elvárható. Ezért, noha náluk valószínűleg már nem teljesül az átlagosan két gyermek felnevelése, számukra is a differenciálás nélküli pontok lennének érvényesek. Elvi indokát ennek az adja, hogy egyrészt visszamenőlegesen nem lehet követelményeket támasztani, másrészt a rendszerváltás utáni időszak rendkívül nagy egzisztenciális bizonytalanságai is belejátszhattak abba, hogy a kívánatos gyerekszám nem született meg. (Ezért nem javasoljuk mégsem ezen korszak tagjaira – az egyébként lehetséges – gyermekszám szerinti differenciálást, mert az egyének visszamenőlegesen már nem tudnak változtatni gyermekvállalási döntésükön.) *A gyermekek szerinti differenciálást ezért csak a 2032 után nyugdíjba menőknél vennék majd figyelembe a nyugdíj megállapításakor.* Így kellő idő lenne adott arra, hogy e feltételeknek megfelelően alakítsák a polgárok életvitelüket és nyugdíj-előtakarékosságukat.

Mivel azonban a pontok erősen követik a tényleges bérvizonyokat, az elkövetkezendő húsz év nyugdíjarányai is sokkal jobban tükröznék a tényleges járulékbefizetéseket, azaz a mainál nagyobb teret engednének a biztosítási szemléletnek, elismerve az egyéni teljesítményt.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy a gyermeket (különböző okokból) nem vállalók esetében a kialakuló pontszám nagyon *alacsony nyugdíjat* biztosítana. Ezen vagy olyan módon lehet segíteni, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe többet fizet be, és ezáltal magasabb pontot szerez a polgár, vagy egyéni nyugdíj-takarékossági formák közül választ, például az önkéntes nyugdíjpénztári rendszert. Látszatra a pontrendszer igazságtalanul sújtja a gyermeket *önhibájukon kívül* nem vállalókat, de lássuk be, hogy *ebben az esetben sincs mögöttük járulékfizető!* S ha nem kell gyermekekre költeniük, akkor a megtakarítási lehetőség számukra elvileg önkéntes formákban adott. Éppen ez a tény mutatja, hogy milyen fontos a magántakarékosság intézményrendszere! Hangsúlyozni kell ezért, hogy a társadalombiztosítási reform a legkevésbé sem teszi szükségletlené a nyugdíjcélú egyéni megtakarításokat, az önkéntes nyugdíjpénztárak működését és fejlesztését!

Az is felvetődhet, hogy a majdani nyugdíj reményével történő ösztönzés nem eléggé intenzív, az időtávok miatt. Ez a felvetés helytálló, ezért szükség van olyan kedvezmények beépítésére is, amelyek *a gyermekvállalás idején* könnyítik a gyermekek anyagi terheit. A jelenlegi gyermektámogatási rendszer a gyermeknevelés becsült költségeinek csak kisebb részét fedezi. Ennél nagyvonalúbb támogatási rendszer bevezetése a költségvetés lehetőségeitől függ. Nyilván az adórendszeren keresztüli és a közvetlen, célzott támogatások rendszerének fejlesztése további, a tb-rendszeren túlmutató feladat. (Voltak javaslatok olyan megoldásra is, amely a két „kassza”, az időskorú-

ellátás és a gyermektámogatás kérdését összevontan kezelné. Ez azonban rendkívül átfogó jellege miatt igen alapos elemzést és vizsgálatokat igényel, és már most terheket róna a költségvetésre.)

Ami azonban a társadalombiztosítási rendszeren belül is megvalósítható, az a munkahelybiztosítás ösztönzése, a vállalkozók számára *differenciáltan csökkentett járulékteherrel*, amennyiben családos, gyermekeket nevelő munkavállalókat alkalmaznak. Az a modern kor elvárása, hogy az anyai hivatás mellett szakmai hivatással rendelkező nők munkát vállalhassanak. Emellett a megélhetés kényszere is a kétkeresős modell választására ösztönzi a családok többségét. Nagy nehézséget jelent, hogy a gyermekvállalás és a gyermekekkel otthon töltött idő után nehezen kapnak a nők állást. Az is fontos lenne, hogy a többgyermekes apák is fokozott előnyt élvezzenek az alkalmazás terén, hiszen nagy családról kell gondoskodniuk. Mindez indokolna tehát egy ilyen ösztönzési rendszert. Természetesen, mivel így adott esetben járulékfizetés esik ki, a kormánzatnak azt *költségvetési eszközökből* a társadalombiztosítás kasszájába pótolni kell. A költségvetés *szerepvállalása* még az általunk javasolt modell esetén is átmenetileg szükségessé válhat majd, hiszen a közelmúlt demográfiai fejleményei (a kevés gyermek és a tovább élő, növekvő számú nyugdíjas) *csak a javasolt modell hatására kiegyensúlyozódó demográfiai szerkezet esetén válik hosszabb távon önfenntartóvá*. (Ez többek között annak is következménye, hogy a negyven év feletti korosztályra, tehát az elkövetkezendő 20 évben nyugdíjba vonulóakra nem tudtuk a differenciálást érvényesíteni.)

Azt pedig, hogy az országban kellő mennyiségű munkahely keletkezzék, *a gazdaságpolitika első számú prioritásává kell tenni*. Hiába születik ugyanis elegendő gyermek, ha a foglalkoztatási lehetőségek beszűkülnek.

A magunk részéről ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy az idő kerekét nem lehet visszafor-

gatni, mégis számolni kell azzal, hogy a technológiai haladás munkaerő-megtakarító. S ha ezzel a munkahelyeket teremtő megtakarításokból születő beruházások nem tartanak lépést, ahogy ez világméretben jelentkezik a fejlett országokban, akkor nekünk is számolni kell a foglalkoztatás sajátos alakulásával. A foglalkoztatottság növelése egyre inkább csak megosztott idejű, részmunkaidős alkalmazásokkal biztosítható, a *bérszínvonal egyidejű csökkenése nélkül!* E kettős kiigazítás természetesen kihívás a tőketulajdonos rétegek felé. Messze a nyugdíjrendszeren túlmutató társadalomfilozófiai kérdéseket vet fel, amelyeket azonban nem lehet a szőnyeg alá söpörni.

HOSSZÚ TÁVÚ SZEMLELET

Úgy tűnik, hogy a közeli jövőre vonatkozóan nyugdíjrendszer-javaslatunk alig tér el a jelenleg formálódó kormányzati tervektől (egyéni számlás nyugdíjrendszer). Ez nemcsak hogy nem baj, hanem éppen a javaslat kivitelezhetőségét segíti. Annak továbbfejlesztését jelentő pontrendszerre való áttérés azonban az egyéni számláknál *kardinális fontosságú*. Ez ugyanis számos mai igazságtalanságot kiküszöböl. Mégsem arról van szó, hogy akkor talán a demográfiai pontrendszer differenciálási elveinek meghirdetését is halogathatnánk, társadalmi elfogadtatásának nehézségeire való tekintettel. Mint hangsúlyoztuk, a *távlatilag fenntartható nyugdíjrendszer kiegyensúlyozott társadalmi szerkezetet* kíván meg. Ez pedig emberöltőnyi időt igényel a demográfiai torzulás korrekciójához.

Ha nem tudunk ilyen távlatosan gondolkodni, akkor mindenképpen a bevezetőben vázolt terheket rójuk gyermekeink, unokáink generációjára. Perspektívában jelentős költségvetési finanszírozást, ennek megfelelő adóterheket, visszafogott gazdasági növekedést. Avagy öregkori szegénységet a mostani aktív korosz-

tályok számára! Most kell a rendszerszerű lépéseket megtenni olyan módon, hogy azt érdeemben ne módosíthassa a későbbiekben választási politikától vezérelt kormányakat. Olyan hosszú távú nemzeti érdekről van szó, amellyel kapcsolatosan ösztársadalmi konszenzus szükséges.

A javasolt reform komoly kihívást jelent a gazdaságpolitika számára, mert sikeréhez számos területen szükség van érdemi változtatásokra. Ilyen területek a foglalkoztatáspolitika, lakáspolitikai, a szociális politika. Valójában sikeréhez elkerülhetetlen a bérek színvonalának emelkedése. A gyermekvállalásnak, ami a demográfiai kiigazítást eredményezheti, alapvető feltétele, hogy most, a jelenlegi időben ne károhoztassa a családokat szegénységre.

A mai bérek alacsony szintjéhez képest – amelyek a mai megélhetést szolgálják – hosszú távra szóló javaslatunk szinte jelentéktelennek látszik. „Ki tudja, mi lesz addigra...” De nem szabad ennek a szemléletnek engednünk! Ha méltók akarunk lenni a homo sapiens megnevezésre.

A nyugdíjrendszer vázolt reformja nélkül nem lehetséges hosszú távon egy önfenntartó társadalombiztosítás kiépítése. Ha ezt nem tesszük meg, súlyos migrációs jelenséggel kell szembe nézni, amelynek társadalmi-gazdasági problémái valószínűleg meghaladnák azokat, amelyek a jelen változtatással együtt járhatnak.

Mindenképpen világossá kell tenni, hogy ezek a reformok a jövőt szolgálják, s kellő időt hagynak a mai aktívoknak az alkalmazkodásra. Be kell azonban látnunk, hogyha egy mellény rosszul van gombolva, – *Deák Ferenc* szavaival

élve – azt újra kell gombolni. A túl nagyvonalúra alakult rendszer újraszabályozása ezért feltétlenül indokolt.

Azt, hogy maga az egyéni számlás rendszer „sima” egyéni számlás rendszer legyen-e vagy pontrendszeren alapuljon – ami, mint láttuk, szintén a befizetési teljesítményekkel arányos, és amibe beépíthetünk demográfiai ösztönzést célzó pontokat is – még további elemzést, de mielőbbi döntést kíván. Az előre vetített demográfiai adatok azt jelzik, hogy az állami járulékalapon működő rendszer az általunk javasolt, demográfiai változásokat eredményező módosítások nélkül *mindenképpen fenntarthatatlan lesz*, jelentős költségvetési forrásokat fog a jövőben igényelni. Ezért *parametrikus változtatásokat is be kell építeni a jövő nyugdíjrendszerébe*. A paradigmaticus reform következtében azonban lehetséges azzal számolni, hogy pozitív irányban változhatnak a demográfiai mutatók. Ez javíthatja a finanszírozást, és a paraméterek túlzott szigorítását elkerülhetővé teszi. Nyugat-Európa tapasztalatai szerint a családbarát intézkedéseknek igenis volt vizsgálhatóságuk a demográfia alakulására! Azzal azonban mindenképpen számot kell vetni, hogy a jövőben a társadalombiztosítási nyugdíjak csak szerény ellátást fognak biztosítani. (Ne feledjük: a mai vállalkozóijárlék-terhek a jövő nyugdíjkasszájának számlájára történtek! Ennek hatását csak egy rendkívül dinamikus gazdasági növekedés tudná ellensúlyozni!) Tehát, amint ezt hangsúlyoztuk, *az önkéntes „második pillérre” a továbbiakban is égető szükség lesz*, hogy emberhez méltó időskori megélhetést biztosítsunk az elkövetkezendő nyugdíjas korosztályok számára.

IRODALOM

AUGUSZTINOVICS M. (2007): Elmulasztott lehetőség, Nyugdíjreformok Közép-Kelet-Európában. In: Lentner Csaba (szerk). *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI század elején*. Akadémiai Kiadó, pp. 245–256

BARR, N. (2003): Myths, Truth and Policy Choices. In: *Reforming Public Pension Sharing the Experiences of Transition and OECD Countries*. OECD, Paris, pp. 99–227

- BORLÓI R. – RÉTI J. (2009): A pontrendszeres nyugdíjrendszer. In: NYÍKA, pp. 248–266
- BOTOS J. – BOTOS K. (2010): A reform reformja. *Polgári Szemle*, pp. 16–25
- BOTOS K. (2010): Demográfia és nyugdíjrendszer. *Polgári Szemle*. pp. 46–55
- BURGERT, CS, (2011): Occupational Pension in Germany. PHD-értekezés, kézirat
- GÁL I. R. (szerk) (2003): *Apák, fiúk, unokák*, Osiris Kiadó, Budapest, p. 210
- GERENCSÉR L. (2010): *Ismerd meg a nyugdíjrendszert!* URBIS, p. 256
- KOVÁCS E. (2010): A nyugdíjreform demográfiai korlátai. *Hitelintézet* *Szemle*. pp. 101–112
- MÉSZÁROS J. (2005): A társadalombiztosítási rendszerek, mint közjóságok. *Közgazdasági Szemle*. pp. 275–288
- PRÓNAI B. (2011): Társadalombiztosítás Magyarországon 1891–2005. Szeged, Jatepress-kézirat, megjelenés alatt, p. 224
- SIMONOVITS A. (2009): Népeségöregedés, TB-nyugdíj és megtakarítás. Parametrikus nyugdíj-reformok. *Közgazdasági Szemle*, pp. 297–321
- SCHLETT A. (2008): Mítosz és valóság. (A magyar nyugdíjreform 10 éve.) In: Globális lendkerekek, *Tiszatáj*, pp. 245–259
- KSH Évkönyv, 2009, 47 oldal, 228. táblázat
- Nyugdíj- és Időskori Kerek Asztal Jelentése, 2009 december, On-line: <http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu>
- OECD (2003): *Reforming Public Pensions*, Paris, p. 333